



گزارش نشست تخصصی

راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان مادر فرانسه

تهیه و تنظیم: واحد مطالعات اجتماعی و جرم شناسی (ابوالفضل سدره نشین)

بهار ۱۳۹۸



معاونت اجتماعیه و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان فارس
با همکاری دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شاهرود برگزار می کند:

نشست تخصصی راهکارهای کاهش جمعیت کیفری زندان هادر فرانسه

با حضور:

سرکار خانم دکتر اوپر

(استاد و رییس بخش حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه پواتیه فرانسه)

و جناب آقای دکتر نجفی ابرند آبادی

(استاد و عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی تهران)

سه شنبه ۱۳۹۸/۱/۲۷

ساعت ۸ الی ۱۰:۳۰ صبح

سالن شهید قاضی استانداری فارس



آقای رحمانیان : معاون قضایی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان فارس

عرض خیر مقدم و خوشامدگویی خدمت همکاران محترم قضایی و انتظامی؛ اساتید معزز دانشگاه؛ نمایندگان واحدهای قضایی؛ نمایندگان و مدیران دستگاههای اجرایی؛ وکلای دادگستری؛ دانشجویان تحصیلات تکمیلی و پژوهشگران گرامی و تشکر و سپاس ویژه و خیر مقدم حضور سرکارخانم دکتر اوپر، استاد ارزشمند و فرهیخته جناب آقای دکتر نجفی ابرنآبادی و جناب آقای دکتر شهرام ابراهیمی که با تلاش و پیگیری ایشان، نشست امروز برگزار گردید.

به منظور طرح بحث، به چند نکته به صورت مختصر اشاره می‌نمایم:

- در چند سال اخیر، پیوند بسیار خوب و مؤثری در زمینه علمی - پژوهشی و اجرایی بین مراکز دانشگاهی به ویژه دانشگاه شیراز و خصوصاً دانشکده حقوق و علوم سیاسی با معاونت پیشگیری از وقوع جرم دادگستری ایجاد شده و شاهد اثرات مثبت آن در برگزاری نشستهای علمی دو جانبه با حضور اساتید و دانشجویان به ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی و همکاری در تدوین طرحهای پیشگیرانه در حوزه جرایم و آسیبهای اجتماعی از قبیل پیشگیری از سرقت، صیانت از منابع آب و پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌باشیم. امید است در سال جاری نیز این اقدامات مشترک ادامه یابد. در این راستا شایسته است دستگاههای اجرایی نیز به توسعه ارتباطات علمی و پژوهشی با دانشگاهها و مراکز آموزش عالی استان فارس اقدام تا جامعه از اثرات و برکات آن بهره مند شود.

- چندین کارگاه علمی - کاربردی با موضوع مجازاتهای جایگزین حبس و تأسیسات جدید پیش بینی شده در قانون آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی با همکاری دانشکده حقوق و علوم سیاسی و با حضور قضات مرتبط در

دادسرا، دادگاه‌های بدوی و تجدید نظر از شهرستان‌ها و مرکز استان فارس برگزار گردید. همچنین چاپ کتاب مرتبط با این موضوع در دستور کار معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری استان فارس قرار گرفت که با استقبال کم نظیر مخاطبان مواجه گردید که در آینده نزدیک شاهد چاپ دوم آن خواهیم بود. به علاوه چندین جلسه نقد آرای جایگزین حبس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی استان فارس از طریق معاونت منابع انسانی دادگستری استان فارس برگزار شد و تأثیر چشمگیری در توسعه این امر برجای گذاشته و فرهنگ سازی خوبی در میان مسئولین قضایی، قضات دادگستری، مدیران و کارشناسان دستگاه‌های مرتبط انجام پذیرفت و این امر نخستین بار با ابتکار دادگستری استان فارس در سطح کشور انجام شد. در همین راستا نزدیک به چهارهزار خدمت عمومی رایگان احصاء و با ۲۹ دستگاه اجرایی مرتبط هماهنگی لازم انجام و بر اساس تفاهم نامه منعقد شده؛ همکاران قضایی از این ظرفیت استفاده می‌نمایند. در همین راستا در سال ۱۳۹۷ بیش از ۴۷۰۰ رأی مجازات جایگزین حبس صادر شد که شاهد رشد ۳۷ درصدی صدور آرای جایگزین می‌باشیم. دستگاه‌های خدماتی مثل شهرداری و بهزیستی و نیز ادارات راه و شهرسازی از خدمات عمومی ارائه شده توسط افراد معرفی شده از سوی دستگاه قضایی بهره‌مند شدند. همچنین برخی از احکام مجازات جایگزین حبس در زمینه حفظ محیط زیست و منابع طبیعی؛ الزام به شرکت در دوره‌های آموزشی؛ مطالعه، پژوهش و تحقیق؛ حضور در مراکز تربیتی و مذهبی؛ حرفه آموزی؛ تقبل هزینه درمان افراد معتاد یا ارائه خدمات بهداشتی و درمانی بوده و هدف آن را ارتقای بینش و آگاهی محکوم علیه در زمینه جرم ارتكابی بوده که برگرفته از مکاتب جرم‌شناسی و تعالیم شرع مقدس اسلام می‌باشد. امید است در سال جاری با قوت بیشتری این موضوع ادامه یابد. در اینجا لازم است از همکاری، حمایت و پشتیبانی آقای دکتر القاصی رئیس کل محترم دادگستری فارس و کلیه همکاران قضایی که در توسعه فرهنگ مجازات‌های جایگزین حبس تقدیر تشکر نمایم.

■ امروزه دیدگاه نسبت به جرم، مجرم و شرایط ارتكاب جرم تغییر یافته و زندان به عنوان اولین و آخرین کارکرد نیست. به علاوه با توجه به اینکه نرخ بازگشت به زندان افزایش یافته، لازم است از دستاوردهای جدید و با رویکرد نوین در زمینه اعمال مجازات‌ها به منظور اثربخشی و تحقق اهداف آنها استفاده نمایم.



آقای دکتر نجفی ابرندآبادی : استاد دانشگاه شهید بهشتی تهران

❖ در نظام حقوقی هر کشور، حقوق کیفری، حقوق مادر است. زیرا ضمانت اجرایی به نام کیفر دارد. حقوق کیفری این کیفر را به حقوق مدنی، حقوق تجارت و ... عاریه می‌دهد برای صیانت از آنها. به عنوان مثال "مالکیت" یک مفهوم حقوقی است که در حقوق مدنی آمده است لیکن برای حمایت از مالکیت، جرایمی با عنوان "خیانت در امانت"، "سرقت" و ... تعریف و به عنوان ضمانت اجرای صیانت از آن به کار گرفته می‌شود. هسته اصلی نظام حقوقی هر کشور یا بازوی مسلح آن، حقوق کیفری است. در حقوق کیفری شاخه‌های کیفرشناسی از قبیل کیفرشناسی بزرگسالان (کبار) و کیفر شناسی کودکان و نوجوانان و ضمانت اجراهای آن و نیز کیفرشناسی اشخاص حقوقی و در کنار آن، کیفرشناسی اشخاص حقیقی از قبل وجود داشته که کیفرها بر اساس شخص، سن و ... تقسیم شده است و نوعی کیفرشناسی افتراقی در این زمینه وجود دارد.

❖ به طور کلی در حوزه حقوق کیفری، چند دسته کیفر وجود دارد:

(۱) کیفرهای بدنی (اعدام و شلاق) ؛

* لازم به ذکر است مجازات اعدام در بیش از نیمی از کشورها لغو شده و مجازات حبس ابد جایگزین آن شده است.

(۲) کیفر سالب آزادی یا محدود کننده آزادی از قبیل حبس و تبعید ؛

(۳) کیفرهای مالی که سرمایه یا دارایی متهم را نشانه گرفته‌اند. (جریمه یا جزای نقدی، مصادره اموال برای کاستن از سرمایه مجرم) ؛

(۴) کیفرهای بدنام کننده (رسوا کننده) از قبیل انتشار حکم، نصب حکم محکومیت در محل کسب و کار و ... ؛

(۵) کیفرهای محدود کننده اهلیت حقوقی اشخاص (حقوق مدنی، سیاسی و محرومیت از حقوق اجتماعی) ؛

- ۶) کیفرهایی که بیشتر جنبه تربیتی و اصلاحی دارند. مثلاً در حقوق فرانسه رانندگانی که در حال مستی دستگیر شوند برای آنها کلاس‌های آموزشی برگزار می‌شود. این موضوع در ایران نیز مسبوق به سابقه می‌باشد.
- در پیوند با این موضوع، اجبار و الزام کیفری در محیط باز در فرانسه دنبال می‌شود. قضات کیفری، مجرمین را برای حبس‌های تا دو سال محکوم می‌کنند لیکن اجازه می‌دهند وی زندگی خود را در خارج از زندان ادامه دهد و از طریق دستبند یا پابند الکترونیکی او را محدود و کنترل می‌نمایند.
- ❖ زندان را می‌توان امروزه در دنیا تنها کیفر خاص حقوق کیفری دانست. سایر ضمانت اجراها در حقوق اداری هم هست. زندان محل اجرای مجازات سالب آزادی (حبس) است. این کیفر نسبت به سایر مجازات‌ها، مجازات جدیدی است زیرا مجازات‌ها قدمتی در حدود چهار هزار سال دارد لیکن مجازات حبس، پیشینه‌ای دویست ساله دارد.
 - ❖ با تولد جرم شناسی بسیاری از جامعه‌شناسان امید داشتند زندان، کلینیک و درمانگاه جرم باشد. (هدف اصلی آن، اصلاح مجرم که به نوعی بیمار است) تشکیل پرونده شخصیت؛ فردی سازی کیفر بر اساس شخصیت مرتکب؛ مدیریت نحوه اجرای مجازات برای بر اساس مرتکب و ... که در کشور ما نیز بدان پرداخته شده و در آیین نامه سازمان زندان‌ها نیز ذکر شده است.
 - ❖ بر اساس مطالعات ارزیابی کننده در ایران و جهان، از سال ۱۳۵۵ خورشیدی به بعد، زندان کار کرد درمانی خود را محقق نکرد و بعد اصلاحی زندان زیر سؤال رفت. البته راجع به دلیل آن تاکنون بحث کمتری به میان آمده است. اولین دلیل در این زمینه ازدحام جمعیت کیفری است که این خاص ایران نیست و در فرانسه هم اوضاع چنین است یا مثلاً در انگلستان به لحاظ تورم جمعیت زندان‌ها و بازداشتگاه‌ها؛ برای نگهداری محکومان، هتل‌هایی را اجاره نموده‌اند لذا جمعیت کیفری زندان‌ها معضلی جهانی است لیکن میزان آن به نسبت هر کشور متفاوت است.
 - ❖ بر اساس آخرین آمار، کشور ایران از منظر تورم جمعیت کیفری زندان‌ها در رتبه ششم دنیا قرار دارد و رتبه‌های نخست اختصاص به کشورهای امریکا و روسیه دارد. با توجه به کوچک بودن فضای زندان نمی‌توان امیدی به اجرای برنامه‌های اصلاح و درمان داشت. همانند بیمارستانی که دارای اورژانس و فضای درمانی و نیروی انسانی بسیار کوچک باشد و پذیرای مراجعه کنندگان زیادی شود.
 - ❖ دولت‌ها برای زندان، زندانبانی و زندانی سرمایه‌گذاری نکرده‌اند. با اینکه محیط زندان بخشی از هر جامعه است اما این بخش از جامعه فراموش شده‌اند. زندانی پس از تحمل کیفر به جامعه باز می‌گردد. پرسشی که پیش می‌آید این است که آیا به اندازه کافی برای آنها سرمایه‌گذاری از سوی جامعه می‌شود یا خیر؟ این مسأله خاص ایران نبوده و کل دنیا با آن درگیر است. با توجه به دلایل فوق الذکر از سالهای ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۵ به بعد؛ از جایگزین زندان و سیاست‌های زندان‌زدایی صحبت به میان آمد که قدمتی تقریباً چهل و چند ساله دارد و مسأله‌ای نوپدید می‌باشد که مباحث مرتبط با آن، الان به اوج خودش رسیده است. در دنیا این امر شبیه به حذف مجازات اعدام و ترویج مجازات حبس ابد به جای مجازات سالب حیات می‌باشد. در حال حاضر عقیده بر این است که مجازات مجازات حبس در زندان به مجرمین

خطرناک و لاعلاج و مزمن اختصاص یابد و سایر مجرمان را مجازات‌های دیگر دهیم. البته این حبس‌زدایی و فرهنگ مرتبط با آن اختصاص به بازداشتگاه‌ها نیز دارد. در کشور ما از نظر تاریخی این بحث جایگزین‌ها اولین بار در رویه قضایی بعضی از قضات دادگستری تهران جاری و ساری شد و ابتکار قانونگذار نبود. آقای مظفری قاضی دادگاه اطفال از قضات پیشرو در این زمینه بودند. این رویه قضایی قضات موجب شد در سال‌های ۱۳۷۰ الی ۱۳۸۰ مجازات‌های جایگزین حبس در قوه قضائیه مطرح شود و جلسات تخصصی با حضور قضات و وکلای دادگستری؛ اساتید دانشگاه و صاحب نظران برگزار و «لایحه مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان» تدوین شد و نهایتاً مواد آن با لایحه قانون مجازات اسلامی ادغام و تصویب گردید. نکته حائز اهمیت این است که امر قانون‌گذاری کیفری و مدنی می‌تواند از ابتکار عمل و شجاعت قضات به منصف ظهور برسد و منجر به قانون‌گذاری شود.

❖ در دو محور می‌توان به مجازات‌های جایگزین حبس اشاره نمود:

۱. جایگزین‌های شکلی کیفر سالب آزادی؛

۲. جایگزین‌های کیفرشناختی یا ماهوی کیفر و اقدام‌های سلب‌کننده آزادی.

➤ در قوانین جاری ما، جایگزین‌های شکلی کیفر سالب آزادی شامل جایگزین‌هایی است که بیشتر در دادسرا به عنوان قرار صادر می‌شود. مثلاً در خصوص قرار بازداشت موقت که یک امر استثنایی است و در موارد بسیار ضروری باید صادر شود در حقوق فرانسه این قرار باید حتماً مستند و مدلل باشد و ضمانت اجرا دارد. قرار دیگری که در حقوق ما به صورت مکمل و یا اصلی صادر می‌شود قرار نظارت قضایی است. به علاوه، قرار تعلیق تعقیب که از حقوق فرانسه گرفته شده و شبیه معامله اتهام است. قرار میانجیگری نیز در زمینه این دسته شکلی از قرارها است. در کنار این امر می‌توان به صلح و سازش به عنوان قرار تصالیحی نیز که مرتبط با این امر می‌باشد اشاره نمود که هر دو اینها هدف حبس‌زدایی را دنبال می‌نمایند. همچنین در این زمینه قرار بایگانی نمودن پرونده مطرح می‌گردد. سرانجام می‌توان به قرار ترک تعقیب که ابتکار عمل در آن به عهده شاکی می‌باشد لیکن به هر حال در زمینه حبس‌زدایی و کاهش پرونده‌های ورودی به دستگاه قضایی مؤثر است اشاره نمود.

➤ جایگزین‌های ماهوی، جنبه کیفری دارند که در مرحله دادگاه بیشتر است.

- تعویق صدور حکم (ساده و مراقبتی) که تأسیس جدیدی می‌باشد؛

- نظارت الکترونیکی (حبس خانگی و یا حبس‌های آخر هفته‌ای)

در این زمینه یک نکته حائز اهمیت وجود دارد. امروزه زندان، محل اجرای مجازات‌های سالب آزادی نیست بلکه با بکارگیری فناوری اطلاعات می‌توان چنین مجازات‌هایی را در منزل محکومین اجراء نمود و به نوعی زندان را به خانه آورد. این امر با بکارگیری پابند یا دستبند الکترونیکی محقق می‌شود.

- نظام نیمه آزادی نیز به نوعی حبس زدایی است اما ویژگی آن این است که نیاز به موافقت متهم دارد. امروزه شاهد توافقی شدن حقوق کیفری هستیم. قاضی با متهم توافق می‌نماید و برخی از مجازات‌های متناسب را بر مجرم بار می‌کند.
- مجازات‌های جایگزین حبس به معنای خاص در مواد ۶۴ الی ۸۷ قانون مجازات اسلامی بدان پرداخته شده است که تأسیسی جدید در کیفر شناسی می‌باشد.
 - «دوره مراقبت» ؛
 - «خدمات عمومی رایگان» ؛
 - «محرومیت از حقوق اجتماعی» ؛
 - «جزای نقدی» ؛
 - «جزای نقدی روزانه» در این دسته قرار می‌گیرند که اعمال بخشی از آنها نیاز به موافقت محکوم علیه دارد.
- در خصوص جایگزین‌ها به ویژه خدمات عمومی رایگان، اگر محکوم علیه از انجام حکم مربوطه تخلف نمود ضمانت اجرای آن، بازگرداندن وی به زندان است و ایرادی که بر آن وارد می‌شود این است که قرار بود این مجازات‌ها باعث شود که مجرم از زندان به دور باشد لیکن او را به زندان می‌اندازیم. برای حل این مسأله بایستی تدابیر خاصی پیش‌بینی شود.
- به علاوه لازم است بررسی نمود چند درصد از محکومینی که از زندان آزاد شده‌اند، مجدداً به زندان برگشتند؟
- همچنین باید نسبت به ارزیابی اجرای مجازات‌های جایگزین حبس و میزان اثربخشی آن، اقدام نمود.
- به هر حال مجازات زندان لازم است اما برای مجرمین سنگین و خطرناک. در دنیا سیاست کلی این است که بودجه وزارت دادگستری و قوه قضائیه و به طور کلی نظام عدالت کیفری را کمتر صرف جمعیت کیفری نمایند و آن را تا حد امکان کاهش دهند.
- در برخی از کشورها که نگاه اقتصادی به دادگستری و نظام عدالت کیفری دارند (مثل آمریکا) اداره زندان‌ها را به بخش خصوصی واگذار نموده‌اند که در واقع نوعی بدعت گذاری است. زیرا اداره زندان‌ها و زندانبانی، امری حاکمیتی است و در زمره تصدی‌گری محسوب نمی‌شود اما به دلیل هزینه بالای زندان‌ها و مشکلات اقتصادی، بیکاری، مسائل بهداشتی و ... شاهد صنعت زندانبانی می‌باشیم. کارکرد اصلاحی و ارعابی زندان با ابهاماتی مواجه است لیکن کارکرد مدیریتی زندان مورد توجه قرار گرفته است که از آن برای جداسازی افراد خطرناک از جامعه استفاده می‌شود.



خانم دکتر برنادت اوبر : استاد دانشکده حقوق و مدیر گروه دوره حقوق و عدالت کیفری دانشگاه پواتیه فرانسه

ترجمه همزمان توسط: آقای دکتر شهرام ابراهیمی عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه شیراز

❖ قبل از اینکه بخواهم راجع به مشکل جمعیت کیفری زندان و راه‌حلهایی که حقوق و قانون کشور فرانسه برای آن ارائه نموده است صحبت کنم، به وضعیت کلی حاکم بر زندان‌ها در فرانسه اشاره می‌نمایم. در فرانسه ۱۸۶ مؤسسه کیفری مرتبط با زندان داریم که می‌توان آنها را به سه دسته «بازداشتگاه»؛ «مؤسسات و محل‌هایی برای تحمل مجازات» و «مراکز زندان» تقسیم نمود.

- بازداشتگاه در حقوق ما محل نگهداری کسانی است که در بازداشت موقت به سر می‌برند و نیز به طور استثنایی محل نگهداری افرادی که مدت حبس آنها کمتر از دو سال است می‌باشد.
- مؤسسات محل تحمل مجازات به شرح ذیل است:
 ۱. محکومینی که مجازاتشان سنگین است که تا ۱۰ سال می‌تواند باشد.
 ۲. مراکز بازداشت محل نگهداری محکومین که مجازات آنها سبک است.
 ۳. نوع دیگری از مراکز بازداشت مربوط به کسانی است که دوره حبس کوتاه مدت خود را تحمل می‌نمایند. (جای مخصوصی است که آن را از سایر قسمت‌های دیگر متمایز می‌سازد)

۴. مراکز نیمه آزادی در مورد کسانی که محکوم شدند به حبس به شکل کار در بیرون از زندان در طول روز و بازگشت به زندان در شب

شکل جدیدی در مورد سوم مطرح می‌شود به نام "ندامتگاه‌ها" که در چند دهه اخیر ایجاد شده که بین بازداشتگاه‌ها و محل نگهداری کسانی که محکوم به تحمل حبس شده‌اند و از اصول و قواعد خاص خود پیروی می‌نمایند. بدین ترتیب ندامتگاه‌ها مهم و جدید است و از حدود ۲۵ سال به این سو شرایط حاکم بر زندان را تغییر داده‌ایم که البته مزایا و معایبی به شرح ذیل دارد:

✓ مزایا:

- الف) به لحاظ مادی به گونه‌ای طراحی و ساخته شده که طبق طبع زندانی است؛

- ب) مطابق با قواعد اروپایی ناظر بر زندان است.

○ معایب:

- الف) در مورد محکومین، به گونه‌ای است که امکان ارتباط زندانی و مراقبین به طور قابل قبول و مطلوب فراهم نیست؛

- ب) هزینه آن برای کشور فرانسه، گران تمام می‌شود.

❖ هفته گذشته یک استاد دانشگاه ایتالیا به دانشگاه پواتیه دعوت شدند و مقرر گردید از زندان شهرمان بازدید به عمل آورند.

* لازم به ذکر است زندان‌های ایتالیا بسیار قدیمی بوده و مربوط به قرن ۱۹ میلادی می‌باشد.

اگر بخواهیم مقایسه‌ای داشته باشیم از وضعیت زندان‌های ما که بسیار مدرن است و وضعیت حاکم بر زندان‌های کشور ایتالیا بایستی به نکاتی اشاره نماییم. در کشور ایتالیا تعداد خودکشی در سال گذشته ۷۰ مورد بوده لیکن در کشور فرانسه که زندان‌های آن مدرن استاندارد می‌باشد به ۱۲۰ مورد خودکشی رسیده است.

❖ در خصوص تورم جمعیت کیفری زندان باید تمییز قائل شویم بین بازداشتگاه‌ها و زندان. زیرا در حال حاضر بازداشتگاه‌ها با تورم جمعیت کیفری مواجه هستند و سایر مؤسسات با چنین مشکلی روبرو نیستند. مسأله تورم جمعیت کیفری زندان‌ها مسأله‌ای قدیمی است و در کشور ما اخیراً در سال ۲۰۱۹ قانونی تصویب شد که هنوز اجرایی نشده است لیکن با اجرای صحیح آن می‌تواند تا حد مطلوب مشکل تورم جمعیت کیفری زندان را حل کند.

در مورد آمار جمعیت زندان‌ها در اول مارس ۲۰۱۹ تعداد ۷۱ هزار و ۳۷ نفر زندانی داشتیم که در مقایسه با میزان فضای فیزیکی نگهداری زندانیان که ۶۰ هزار و ۸۸۵ نفر است، تقریباً ۱۱ هزار نفر بیش از حد مقرر زندانی نگهداری می‌کنیم. میزان تراکم در مراکز غیر بازداشتگاه موقت ۱۱۶ درصد می‌باشد یعنی ۱۱۶ شخص در برابر ۱۰۰ ظرفیت

زندان. این تراکم در مراکز بازداشت موقت به میزان ۱۴۰ درصد است یعنی به ازای هر ۱۴۰ زندانی، یکصد فضا وجود دارد.

قانون جدید ۲۰۱۹ به دنبال کم کردن جمعیت زندان است و وزیر اذعان نموده که به صورت فوری و اورژانسی باید نسبت به اجرا نمودن آن اقدام نمود.

سه محور اساسی در قانون مذکور مورد توجه قرار گرفته است:

۱. به شغل مراقبین زندان اهمیت داده شود و آن را جذاب کنیم؛
۲. تمرکز بر بهبود هدف اصلی یعنی اصلاح و بازپروری بزهکار نماییم؛
۳. تضمیناتی برای زیست توأم با کرامت انسانی در زندان‌ها فراهم گردد.

✓ به یک نکته مهم باید اشاره نمود: برای کاهش تورم جمعیت کیفری زندان، دو راه حل وجود دارد:

۱- راه‌حل‌های مادی مثل ساخت زندان و افزایش مکان‌های نگهداری زندانیان ؛

۲- راهکارهای حقوقی

راه حل نخست، پاسخگویی حل مشکل نیست. اگر به تاریخ نگاه کنیم از دهه ۱۹۸۰ که توسعه فضای فیزیکی زندان‌ها مورد توجه قرار گرفت، به تناسب افزایش مکان نگهداری، جمعیت کیفری زندان نیز بیشتر شد و قضات با توجه به این افزایش ظرفیت؛ بیشتر حکم زندان صادر نمودند. از حدود سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۶ در یک بازه زمانی تقریباً ۲۵ ساله با افزایش مکان و فضای فیزیکی زندان‌ها مواجه بودیم که به ۲۲ هزار نفر ظرفیت رسید. همزمان تعداد زندانیان به ۲۴ هزار نفر رسید یعنی باز هم ۲ هزار نفر بیشتر از فضای فیزیکی ظرفیت زندان‌ها !!

مقنن در قانون ۲۰۱۹ نیز سیاست ساخت و ساز زندان پیش بینی نموده و مقرر گردیده تا سال ۲۰۲۰ به حدود ۷ هزار و تا سال ۲۰۲۵ حدود ۸ هزار فضای فیزیکی اضافه شود. در اینجا نکته مهم این است که در قانون ۲۰۱۹ نیز مجازات حبس در زندان، همچنان مجازات مرجع باقی مانده است. این سیاست با این ایده دنبال شده است که وقتی مجرم را زندانی می‌کنیم، خطر آنها را کم نموده و آنان را از جامعه دور نگه می‌داریم تا جامعه‌ای مصون از خطر مجرمان داشته باشیم.

همانگونه که مطلعید، از یک سو هرچه زندان ساخته شود و ظرفیت زندان‌ها را توسعه دهیم و از سوی دیگر تراکم جمعیت کیفری زندان‌ها زیاد شود، تبعات آنی و مستقیمی را بر جای می‌گذارد. در این زمینه در دانشگاه پواتیه مطالعاتی انجام داده‌ایم که در ادامه برخی از مهم‌ترین نتایج آنها را ارائه می‌نمایم:

➤ امکان تحقق هدف فردی‌سازی مجازات و طبقه‌بندی زندانیان و انتخاب پاسخ مناسب برای هر زندانی فراهم نمی‌شود و اصلاح و بازپروری مجرمان را با دشواری‌هایی مواجه می‌نماید.

➤ اصرار ما به شرایط زندانی محکوم است. به نحوی که کرامت انسانی او رعایت شود و اجازه دهیم ارتباطش با خانواده فراهم گردد، آموزش‌هایی به او ارائه و ساز و کار مهارت و حرفه آموزی برای او فراهم شود.

➤ همانطوری که بایستی به تورم جمعیت کیفری زندان‌ها بپردازیم باید به بحث خشونت بین خود زندانیان و نیز خشونت علیه مراقبان و مددکاران اجتماعی نیز توجه نماییم.

❖ همه ما قبول داریم که ساخت زندان راه حل منحصربه‌فرد نیست. بدین ترتیب به دنبال راه‌های دیگری هستیم که از جمله آنها، متنوع‌سازی پاسخ‌های کیفری غیر از حبس می‌باشد.

- در یک تدبیر اندیشیده شده، قاضی کیفری اگر مجبور به صدور حکم حبس شد الزاماً بایستی نحوه و چگونگی اجرای آن در محیط باز را نیز تعیین نماید (در قالب نظام نیمه آزادی یا مراقبت‌های الکترونیکی و ...)

- از جمله دیگر ابتکاراتی که پیش بینی شده، نوعی ساز و کار مراقبت بعد از خروج زندانیان با عنوان SAS است. این ساختار در طول نگهداری زندانیانی که یک سال پایانی مدت حبس خود را طی می‌نمایند به منظور حمایت و همراهی کردن آنها اجراء می‌گردد. کسانی که شغل ندارند، آموزش تخصصی ندیده و حتی در یافتن منزل و مسکن مناسب نیز ناتوانند. در کشور فرانسه مشاورینی را برای آنها در نظر گرفته‌ایم تا آنان را راهنمایی، هدایت و حمایت کنند. در نتیجه در کشور فرانسه چنین زندانیانی به حال خود رها نمی‌شوند و مورد توجه و حمایت جامعه قرار می‌گیرند. در این فرآیند به آینده زندانی توجه می‌شود و موجبات بازپروری و بازپذیری وی به آغوش جامعه فراهم می‌گردد.



آقای دکتر نجفی ابرندآبادی :

منظور خانم دکتر اوپر، چیزی شبیه به مراکز مراقبت بعد از خروج زندانیان کشور ایران است که در آیین نامه سازمان زندان‌ها بدان پرداخته شده است. البته تفاوت‌هایی در ایران و فرانسه وجود دارد. مثلاً در ایران، زندانیان بلافاصله پس از تحمل مدت حبس و خروج از زندان مورد توجه قرار می‌گیرند لیکن در فرانسه یک سال قبل از اتمام مدت حبس، زندانیان به مراکز خاصی منتقل و تحت حمایت و مراقبت قرار گرفته و فردی به عنوان مشاور و مددکار آنها را همراهی می‌نماید.

در واقع این مراکز برزخی بین زندان و جامعه می‌باشند که بحث‌های سوادآموزی، حرفه‌آموزی پیدا کردن شغل و مسکن مناسب و یافتن و ارتباط با اعضای خانواده و ... دنبال می‌شود.

آقای دکتر سلطانی فرد: معاون دادستان عمومی و انقلاب اسلامی و سرپرست مجتمع اجرای احکام کیفری شیراز

فردی دختر خود را به قتل رسانده بود و با توجه به این که حکم قصاص منتفی بود دادگاه وی را به تحمل ۱۰ سال حبس و پرداخت یک دیه کامل زن محکوم نموده بود که پس از اجرای حکم حبس به لحاظ عجز از پرداخت دیه از طریق خیرین و ظرفیت‌های موجود، موضوع پرداخت دیه حل شد و جلسه‌ای ترتیب گرفت و مقرر گردید به زندانی گفته شود که خانواده مقتول به طور رایگان اعلام رضایت نمودند لیکن به صورت محرمانه پرداخت دیه توسط فرد خیر صورت پذیرفت. هدف نیز این بود که از آثار سوء مرتبط با این امر جلوگیری به عمل آید. نکته قابل توجه این است که یکی از فرزندان این فرد زندانی به لحاظ صغر سن، تاکنون او را ندیده بود و همچنین وی در طول مدت حبس هیچ گونه ملاقاتی نداشت.

در روز بعد از آزادی؛ فرد مذکور به اجرای احکام کیفری مراجعه و اعلام نموده که جایی برای اقامت نداشته و حتی اوراق هویتی از جمله کارت شناسایی ندارد و قادر به ادامه زندگی در خارج از زندان نمی‌باشد. لذا برای حمایت از وی اقداماتی از جمله معرفی به اداره ثبت احوال جهت صدور کارت ملی و معرفی به کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی انجام پذیرفت تا موجبات زندگی او در جامعه تسهیل شود.

خانم دکتر برنادت اوپر :

در نظام عدالت کیفری ما نیز نظام نیمه آزادی وجود دارد به نحوی که زندانی در طول روز مبادرت به انجام کار در خارج از زندان می‌نماید و شب به زندان برمی‌گردد. همچنین زندان‌های جدیدی که اخیراً پیش‌بینی شده و جنبه آزمایشی دارد بدین صورت است که به نحوی طراحی شده که امکان کار زندانیان و دریافت مزد برای آنان مهیا گردیده که به دلیل اینکه هنوز آیین نامه اجرایی آن تدوین نشده است نمی‌توان جزئیات بیشتری از آن را ارائه نمود.

دسته دوم (راهکارهای حقوقی) به راه‌حل‌های کاهش جمعیت کیفری زندان در هنگام و تعیین صدور احکام مجازات اختصاص دارد.

- قضات کیفری حق ندارند مجازات حبس معادل یا کمتر از یک ماه صادر کنند. یعنی باید مجازات غیر از آن و جایگزین آن، صادر نمایند.

- در زمینه حبس‌های بین یک تا شش ماه، اصل این است که محیط اجرای آن را خارج از محیط زندان قرار دهند که می‌تواند به صورت نیمه آزادی و یا دستبند و پابند الکترونیکی باشد.

- در حبس‌های بین ۶ ماه تا یک سال هم این امکان وجود دارد که مجازات از طریق نظارت الکترونیکی در منزل اجراء نمود.



- اگر مجازات حبس، یک سال یا بالاتر باشد باید به صورت واقعی اجراء شود. یعنی اینکه اگر قاضی مثلاً ۱۸ ماه حبس داد قاضی اجرای مجازات‌ها نمی‌تواند آن را تغییر دهد و همان مجازات بدون تغییر باید اجراء شود.

❖ مباحثی که مطرح شد و قانون ۲۰۱۹ که بدان اشاره نمودم، انتقاداتی را در پی داشته است. به طور کلی دلایل منتقدان به شرح ذیل است:

(۱) قانون مذکور حرف جدیدی را مطرح ننموده و همچنان زندان به عنوان مجازات مرجع باقی مانده است ؛
 (۲) پذیرفتن اینکه قضات نمی‌توانند مجازات حبس یک ماه و کمتر صادر کنند این تالی فاسد را در پی دارد که آنان متمایل به صدور احکام حبس ۲ ماه و بالاتر می‌شوند.

(۳) نکته‌ای که بایستی بدان اشاره نمود این است که یکی از مواد قانون مجازات فرانسه مقرر می‌دارد قاضی در جرایم جنحه‌ای می‌تواند مجازات حبس بدون تعلیق صادر کند. اگر قاضی تمایل به صدور مجازات حبس بدون تعلیق در جرائم مذکور را داشت بایستی در متن رأی صادره به دلایل توجیهی این تصمیم خود اشاره نماید (شخصیت مرتکب، نوع جرم، شرایط و اوضاع و احوال و ...) اگر توجیه نمود، دیوان عالی کشور می‌تواند رأی مذکور را نقض کند. پس از صدور رأی مقتضی مبنی بر صدور رأی مجازات حبس و ارائه توجیحات لازم، متعاقباً قاضی باید شکل اجراء از محیط بسته به محیط باز (زندان باز) در حبس‌های تا دو سال در قالب یکی از شیوه‌های نظام نیمه آزادی یا مراقبت الکترونیکی در منزل مشخص نماید در غیر این صورت در صورت اعتراض به رأی؛ قابلیت نقض در دیوان عالی کشور فرانسه را دارد. در قانون قبلی، این میزان حبس اشاره شده، تا دو سال بود که در قانون جدید، مجازات حبس، تبدیل به یک سال شده است که آثار مطلوبی ندارد.

آقای دکتر نجفی ابرندآبادی :

مواردی که سرکار خانم دکتر اوبر اظهار داشتند، پیشنهادات و اقداماتی است که برگرفته از تجربیات کشورهای اسکاندیناوی مانند سوئد و دانمارک می‌باشد. در این کشورها مدیریت فضای زندان بر اساس ورودی و خروجی و احکام صادره حبس صورت می‌پذیرد تا یک توازن جمعیت کیفری زندان برقرار شود.

خانم دکتر برنادت اوبر :

دو پیشنهاد دیگر نیز مطرح شده که عبارتند از:

۱- در زمینه مرتکبان جرایم کم اهمیت و مشهود که برای بار نخست مرتکب جرم شده و فاقد سابقه‌اند، رسیدگی مستقیم در دادگاه انجام می‌شود لیکن دادگاه‌ها مبادرت به صدور حکم حبس می‌نمایند. پیشنهاد داده شد که مواد قانون اصلاح شود اما مورد توجه کافی قرار نگرفت.

۲- مراقبت الکترونیکی غیر ثابت (متحرک) که در مرحله بررسی و امکان سنجی است.

در کشور فرانسه تلاش‌ها و اقدامات زیادی در حال انجام است که هم جنبه انسانی مجازات‌های حبس و نیز اهداف بازپرورانه آنها تحقق یابد.

آقای دکتر سلطانی فرد:

- در قوانین و آئین‌نامه‌های کیفری موجود، ظرفیت‌های خوبی برای کاهش جمعیت کیفری پیش بینی شده که برخی از آنها عبارتند از: اعطای مهلت در مرحله تحقیقات مقدماتی؛ پیشنهاد آزادی مشروط از طریق قاضی اجرای احکام کیفری؛ تعلیق اجرای مجازات؛ اشتغال و حرفه آموزی زندانیان در مؤسسات داخل و خارج از زندان جهت تأمین امرار معاش خانواده آنان؛ اعطای عفو به زندانیان - لازم به ذکر است در عفو که اخیراً به مناسبت چهل سالگی انقلاب اسلامی اعطا گردید، شامل بیش از ۵۰ درصد از محکومین شد (اعم از آزادی و تخفیف در مجازات) - اعطای مرخصی‌های منتهی به آزادی در پایان دوران حبس در خصوص محکومینی که زیر ۶ ماه حبس باقیمانده دارند. در خصوص این افراد، قاضی اجرای احکام مخیر به اعطای مرخصی به آنهاست.
- یک ایراد اساسی که در قانون ما وجود داشت، بحث ضرورت جلب رضایت شاکی بود که باعث ایجاد محدودیت در اعمال مجازات‌های جایگزین حبس می‌شد که منتهی به صدور رأی وحدت رویه از سوی دیوان عالی کشور گردید و این محدودیت قانونی را تعدیل کرد و دست قضات از این لحاظ باز گذاشته شد.
- با ساز و کارها و اتخاذ تمهیدات به منظور جلوگیری از اطاله دادرسی، در حال حاضر میانگین مدت رسیدگی در دادسراهای سطح استان فارس ۳۵ روز؛ دادگاه‌های کیفری دو، ۸۰ روز؛ دادگاه‌های کیفری یک، ۳۰۰ روز و دادگاه عمومی بخش حدود ۶۰ روز است که این امر موجب شده که افراد زیادی در بازداشت نمانند و حکم آنها سریعاً صادر شود و بتوانند از تأسیسات و نهادهای ارفاقی استفاده کنند.
- از جمعیت کیفری زندان‌های استان فارس:
 - ۹۷/۵ درصد از زندانیان مرد و ۲/۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهند.
 - ۲/۷ درصد اتباع بیگانه‌اند که ۹۸ درصد آنها افغانه هستند. با پیگیری‌های انجام شده در اسفند ماه سال ۱۳۹۷ تعداد ۸۰ نفر از زندانیان افغان به زندان‌های کشور افغانستان منتقل شدند.
 - بیشترین اتهامات مربوط به سرقت‌های خرد که جنبه امنیتی ندارند؛ صدمات ناشی از سوانح و تصادفات رانندگی و ضرب و جرح عمدی می‌باشد. در واقع تعداد زیادی از زندانیان در حبس از حیث فراوانی مرتبط با جرائم سرقت‌های خرد و جرائم مرتبط با مواد مخدر هستند که این امر بیانگر تأثیرات جنبه‌های اقتصادی و فرهنگی جرم می‌باشد. شرایط و اوضاع و احوالی که وجود دارد باعث شده افراد به سمت جرایم مذکور سوق پیدا کنند.
 - حدود ۲۰ درصد از افرادی که در زندان هستند، متهمین می‌باشند و کمتر از ۹ درصد صرفاً محکومیت مالی و اختلافات حقوقی دارند.
- ایرادی که به عملکرد قانونگذار وارد می‌شود این است که دایره جرایمی که مشمول مجازات جایگزین حبس می‌شوند محدود است و بایستی مورد توجه قانونگذار در اصلاحات آتی قرار گیرد. همچنین با توجه به پیگیری‌های انجام شده به

ویژه در حوزه معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم، تمایل قضات کیفری به صدور احکام مربوط به مجازات‌های جایگزین حبس افزایش یافته و رو به رشد است.

در قسمت پایانی نشست تخصصی، سؤالاتی از سوی حاضرین، مطرح و پاسخ‌هایی به شرح ذیل توسط خانم دکتر اوبر ارائه گردید:

➤ سؤال:

علت عدم موفقیت دانش جرم شناختی در کاهش جرائم، خصوصاً در اروپا چیست؟ با این توضیح که در فرانسه جرائم علیه امنیت؛ در ایتالیا جرائم علیه اموال و در آلمان جرائم علیه اشخاص رو به تزاید است؟

➤ پاسخ:

آنچه که در حال حاضر در اروپا مطرح می‌باشد "حالت خطرناک" یا "خطرناکی" برخی از مجرمین است که دغدغه قضات، پلیس و مسؤولان امنیتی می‌باشد. یکی بیماران روانی هستند که مرتکب جرائم می‌شوند همچنین مجرمان جنسی به عنوان یک معضل مطرح می‌شوند. به علاوه کودک آزارها (کودک دوست‌ها) و مجرمین تروریستی در سال‌های اخیر که به داعش پیوسته‌اند نیز از دیگر افراد در این دسته می‌باشند. لذا دو اقدام قانونگذار قابل توجه است که البته جنبه جرم‌شناختی ندارد:

- نخست) تشدید کیفر؛

- دوم) ایجاد تأسیسی به نام توقیف و نگهداری تأمینی

دوره توقیف و نگهداری تأمینی که جنبه اداری داشته و پاسخ به حالت خطرناک فرد است و برای مصون ماندن افراد جامعه از خطر؛ ماهیت کیفری ندارد. در انقضای مدت، هیأت مربوطه متشکل از قضات پزشکان، مددکاران اجتماعی و... تشخیص می‌دهد که آیا فرد هنوز حالت خطرناک دارد یا خیر؟ در فرانسه این اقدام تأمینی که در مؤسسات تأمینی ویژه اجراء می‌گردد حداکثری برای آن متصور نمی‌باشد.

➤ سؤال: در کشور ایران در زندان‌ها دادیار ناظر زندان مستقر است و هر روزه دیدارهای چهره به چهره با زندانیان صورت می‌پذیرد. وضعیت در کشور فرانسه به صورت است؟ همچنین نحوه اقدام در خصوص رضایت شاکی بعد از صدور حکم و در حال تحمل حبس و نیز شیوه تعلیق اجرای مجازات و همچنین چگونگی اعطای عفو و مرجع و شرایط و... در فرانسه توضیح فرمایید.

➤ پاسخ:

- در حقوق فرانسه، نهادهایی به نام قاضی اجرای مجازات‌ها (قاضی نشسته) و نیز دادگاه جرایم مجازات‌ها وجود دارد. محکوم علیه می‌تواند در هنگام تحمل دوره محکومیت در زمینه تزییع حقوق خود از آغاز اجرای مجازات‌ها، از عوامل و دست اندرکاران زندان و ... شکایت کند.
- قاضی اجرای مجازات‌ها با محکوم ارتباط روزانه ندارد اما اگر شکایتی واصل شد، رسیدگی می‌نماید.
- شخصی به نام مشاور در اصلاح و بازپروری مجرم در زندان حضور دارد که به صورت روزانه رفتار محکوم را در جهت بهبود حُسن اخلاق و رفتار او، پیگیری می‌نماید.
- در خصوص تعلیق، قاضی اجرای مجازات تصمیم‌گیرنده است و نحوه اجرای کیفر حبس به صلاحدید و تصمیم او صورت می‌پذیرد و به طور کلی تعلیق به دو صورت انجام می‌شود.
- ۱) به محکوم اجازه داده می‌شود در طول روز به خارج از زندان برود و مشغول کار و فعالیت شود و سپس در شب به زندان باز گردد. این امر حتی از ابتدای آغاز محکومیت نیز پیش بینی شده و امکان پذیر است.
- ۲) از طریق دستبند و پابند الکترونیکی از ابتدای آغاز مجازات حبس محکوم می‌تواند از طریق مذکور در شعاع معینی رفت و آمد نماید و عملاً محدودیتی برای وی مشخص می‌شود. در فرانسه، تعلیق به نحوی تعیین کننده محدودۀ اجرای مجازات است (شبهه تعلیق مراقبتی نظام حقوق کیفری ایران)
- اگر دادستان که بر حُسن اجرای مجازات نظارت دارد با نظر قاضی اجرای مجازات‌ها در خصوص نحوه اجرای مجازات موافق نبود می‌تواند به شعبۀ دادگاه اجرای مجازات‌ها اعتراض کند.
- عفو در حقوق فرانسه تا حدودی شبیه کشور ایران است. در فرانسه عفو عمومی که یک اقدام قانون گذارانه است بندرت صادر می‌شود مثلاً در زمان انقلاب فرانسه عفو عمومی داده شد.
- بیشتر موارد شامل عفو خصوصی می‌شود که از اختیارات رئیس جمهور فرانسه است. وی بر اساس قانون اساسی اختیار و مداخله در امور قضایی در این زمینه را دارد که مجازات افراد را تخفیف و یا عفو خصوصی اعطا نماید. این اعطای عفو یادگار دوران سلطنتی فرانسه است.
- در حقوق فرانسه برخی از جرایم با ابتکار شاکی تعقیب مرتکب شروع می‌شود و با گذشته وی نیز متوقف می‌گردد.

